

ȘTIINȚE POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE

INFLUENȚA FILOSOFIEI DREPTULUI ASUPRA CERCETĂRILOR ȘTIINȚIFICE ÎN ȘTIINȚELE JURIDICE

Valeriu CAPCELEA,
doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar,
secretar științific al Filialei Bălți a Academiei de Științe a Moldovei
vcapcelea@mail.ru

THE INFLUENCE OF THE PHILOSOPHY OF LAW UPON SCIENTIFIC RESEARCH IN LEGAL SCIENCE

***Abstract:** This article is addressed the issue of what the entitlement Philosophy influence scientific investigations within the framework of legal sciences. The author notes that in the conditions of reforming the legal system of the Republic of Moldova it is appropriate to conduct investigations of complex scientific in order to steer the process and post-graduate law. To materialize this imperative of the time, it is necessary to know and use the methodological fundamentals of law in the process of investigating legal phenomenon in our country. The methodological fundamentals of law are considered as the philosophy of law and general theory of law, possessing an arsenal of multiple scientific research methods to be used in the process of investigating the phenomenon of legal hermeneutics, method-method, systemic, comprehensive method with inductive method, the deductive method and combined approach (deductive and inductive). It is remarked that the combined approach is quite productive for the scope of the duty, because combining inference and induction of a structural connection, an interaction between theoretical and empirical aspects, empirical facts proving to have significance only if it allows a certain generalization, and theoretical issues are relevant and significant empirical verification if they permit.*

Încă din antichitate dreptul a fost și rămâne până în prezent unul dintre domeniile și formele cele mai complexe ale cunoașterii umane. El reprezintă un compartiment foarte dificil și specific de cercetare, reieșind din faptul că constituie cel mai eficient mecanism de reglementare a relațiilor sociale datorită rolului său major în organizarea și asigurarea dezvoltării societății. Totodată, trecerea de la vechea „practică judiciară” care a existat în cadrul sistemului totalitarist comunist, la jurisprudența veritabilă s-a dovedit a fi un proces complicat, îndelungat, ce se află încă la început de cale și trebuie de realizat în mod rapid, acțiune care se cere a fi desfășurată și ancorată în noile repere ale organizării juridice universale și

naționale. Evoluția fenomenului juridic face obiectul analizei evaluărilor teoretice, operațiunilor de reconceptualizare, valorizare și construcție, astfel încât oferă posibilitatea de a cunoaște dreptul, din cele trei perspective – logică, fenomenologică și deontologică, ca ea să fie coerentă, semnificativă și relevantă, iar știința dreptului să fie relansată și să corespundă rigorilor societății democratice. Toate aceste activități, trebuie să se regăsească în activitatea de cercetare științifică juridică.

Reformele sistemului juridic din țara noastră din ultimul pătrar de secol în general și în vederea implementării *Acordului de Asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană*, în mod special, cu scopul de a adera la spațiul juridic al Uniunii Europene și afirmarea cerințelor fenomenului globalizării presupun reacții corespunzătoare în planul teoriei și practicii dreptului. Ele se impun în vederea perceperii și exprimării impactului teoretic a acestor fenomene, la adoptarea și desfășurarea unor investigații științifice complexe, de durată, dar, totodată, indispensabile, cu scopul de a orienta procesul ulterior de realizare și perfecționare a dreptului și a sistemului juridic național.

În această ordine de idei, un rol important în cercetarea științifică îl are cunoașterea fundamentelor metodologice ale dreptului, care pot avea o influență benefică în cadrul investigării fenomenului juridic din țara noastră, care se află în procesul de tranziție de la societatea totalitaristă la societatea democratică și în procesul de constituire a statului de drept. O funcție semnificativă, în această privință, îl au științele juridice fundamentale precum *Teoria generală a dreptului*, ce este știința juridică despre fenomenul dreptului care cercetează structurile, funcțiile, mecanismele sistemelor de drept și *Filosofia dreptului*, ce „consideră dreptul în esența lui universală, începe acolo unde sfârșește știința dreptului pozitiv, căruia ea îi dă rațiunile și noțiunile sale fundamentale, începând cu însuși conceptul dreptului [4, p.22-23].

Faptul că *Filosofia dreptului* posedă un loc specific în sistemul cunoștințelor filosofice, oferă posibilitatea savanților de a o identifica în calitate de fundament metodologic al teoriei dreptului. Această poziție este susținută de mulți juriști și filosofi, care consideră *Filosofia dreptului* drept bază teoretică și mijloc de orientare pentru toate științele juridice (a se vedea, spre exemplu: Michel Villey [11], Ion Craiovan [5, 6], Valeriu Capcelea [3, 4], Iurii Tihonravov [13] etc.). În baza realizărilor *Filosofiei dreptului* sunt scoase în vileag esența statului și dreptului, pot fi determinate legitățile transformărilor, mecanismele funcționării și formele de influență reglementatoare a lor asupra relațiilor sociale. Totodată, pe baza *Filosofiei* în general și a *Filosofiei dreptului*, în mod special, sunt elaborate categoriile de bază ale științelor juridice particulare. Astfel, *Filosofia dreptului* devine o bază fundamentală a oricăror cercetări din domeniul științelor juridice deoarece permite de a aplica tezele și concluziile obținute în cadrul cercetărilor interdisciplinare la cunoașterea realității juridice, orientează spre utilizarea pe larg

în procesul investigațiilor juridice a metodelor științifice particulare, atât cele elaborate de sinestătător, cât și a celor formulate de alte științe. Totodată, *Filosofia dreptului* atenționează asupra unui important moment ce este ignorat, de obicei, în literatura de specialitate, și anume, procesul de trecere de la activitatea de cunoaștere științifică spre activitatea practică. Prin aceasta ea extinde problematica metodologică până la încununarea sa logică – transformarea subiectivului în obiectiv, abstractului în concret, a teoriei dreptului în practica juridică.

Fiind o ramură a *Filosofiei*, în general și a *Filosofiei aplicative*, în mod special, *Filosofia dreptului* se supune exigentelor metodologice ale acesteia. Având, însă, un obiect specific de cercetare, dreptul, căruia îi sunt proprii anumite disponibilități de studiu, *Filosofia dreptului* este mai sensibilă la un anumit univers metodologic și mai netransparentă la altele. Așa după cum observă numeroși autori ce scriu în domeniul *Filosofiei dreptului*, obiectul acesteia este sensibil, mai ales, la cuplurile metodologice *inducție-deducție* și *analiză-sinteză*. Totodată, aceste cupluri metodologice au un impact diferit asupra cunoașterii, pe măsura ce pătrundem în esența obiectului studiat. În cercetarea logică a dreptului domină *deducția*, în timp ce în studiul fenomenologic al dreptului, predomină *inducția*, iar în cercetarea deontologică, în investigarea idealului dreptului domină, de asemenea, *metoda deductivă*.

În opinia cercetătorilor moldoveni Elena Aramă și Rodica Ciobanu, „pe lângă faptul că metodologia este o teorie a metodei, ea studiază și anumite principii metodologice, ce s-au profilat în istoria științei, cum ar fi: *principiul incomensurabilității*, *principiul simplității*, *principiul corespondenței* și *principiul complementarității* [1, p.36]. În această ordine de idei, se conchide că „obiectul metodologiei îl reprezintă elaborarea unor procese cognitive care să dea naștere unor propoziții cu valoare de adevăr” [1, p.37]. Ne raliem acestor opinii, însă spre regretul nostru, în lucrarea citată nu este scos în vileag locul și rolul *Filosofiei dreptului* ca o metodologie generală a dreptului, ce poate și trebuie să fie utilizată în procesul cercetării juridice. În opinia filosofului moldovean Efim Mohorea, „studiul dreptului din perspectivă filosofică ne oferă posibilitatea de a ieși din fenomenalitate, din particular (spre exemplu, normă juridică, fapt juridic, ordine de drept, responsabilitate juridică), aspecte de care se ocupă TGD, și de a intra în esențialitate, general (spre exemplu, norma socială, fapt uman, ordine socială, responsabilitate civică” [12, p.14-15].

Astăzi, în condițiile societății informaționale, științele contemporane, inclusiv și științele juridice, trebuie să utilizeze metode noi de cercetare în realizarea propriilor scopuri. Pe măsura perfecționării cercetărilor legate de crearea și aplicarea sistemelor informațional-automatizate în domeniul dreptului, obțin o importanță tot mai mare *metodele cibernetice*, *analiza matematică*, *formalizarea* și *metodele* legate de *semiotică*. Acestea nu pot fi utilizate în compartimentului dreptului până când nu sunt adaptate specificului acestui domeniu. În ultimul timp,

atenția juriștilor a fost focalizată la așa metode de cercetare precum: *matematică, logico-matematică, sistemică și semiotico-informațională*. Fenomenele ce au loc în alte domenii se răsfrâng și asupra dreptului, căci între toate științele există un paralelism care se confirmă prin experiență. Efectuând o analiză a metodelor de cercetare, filosoful român al dreptului Ioan Biriș, remarcă cele mai importante metode filosofice de cercetare care trebuie utilizate în procesul studiului dreptului - *metoda deductivă, metoda inductivă, metoda abordării combinate* (și deductivă și inductivă), *metoda comparativă, metoda hermeneutică, metoda comprehensivă* [a se vedea: 2, p.11-40].

Sistemul metodologic al dreptului se bazează, în mare măsură, pe metodologia elaborată în cadrul *Filosofiei dreptului, Teoriei generale a dreptului* și a altor științe juridice. Menționând metodele de studiu în domeniul *Filosofiei dreptului*, Giorgio del Vecchio, marele filosof italian al dreptului din perioada interbelică, le împarte în metode generale și în metodele proprii, specifice filosofiei dreptului [8, p.39-40]. În opinia lui, printre metodele generale ce au o pondere deosebită în cadrul gândirii filozofice și științifice în general pot fi menționate în mod deosebit, *inducția și deducția*.

Deducția este o formă de raționament în care concluzia rezultă cu necesitate din premise. Tipul fundamental de *deducție*, realizată prin judecăți categorice, este *deducția silogistică*, în care gândirea trece de la general în premise la mai puțin general în concluzie prin subordonarea unei specii genului din care ea face parte. Ea ajunge la cunoașterea particularului, bazându-se pe cunoașterea generalului. Argumentarea silogistică este compusă din două premise, dintre care una este premiza generală („majoră”), iar a doua o constatare particulară („minoră”), și dintr-o concluzie, obținută prin aplicarea primei premise la premiza a doua.

Inducția este o metodă de cunoaștere ce pleacă de la cunoștințe particulare și ajunge la cunoștințe generale. Metoda în cauză este aplicată atunci când ne bazăm pe experiență, ce ne poate da numai cunoașterea faptelor particulare, cu scopul de a trage din acestea adevăruri generale. Ea se împarte după criteriul cantității cazurilor examinate, în *inducție completă și incompletă*. Cazul *inducției complete* este simplu, el evidențiind că concluzia se obține în urma examinării tuturor componentelor dintr-o clasă supusă analizei, ceea ce face ca concluzia respectivă să fie pe deplin fundamentată. Dar, probleme deosebite apar în cazul *inducției incomplete*, deoarece în acest caz nu avem posibilitatea de a examina toate componentele unei clase, concluzia reprezentând în cele din urmă o extrapolare de la „unii la toți”. Însă, indiferent de acest fapt, știința este nevoită să facă apel la *inducția incompletă*, mai ales științele empirice, printre care din care fac parte și științele juridice. În cadrul lor, *inducția*, prin caracterul ei intuitiv și prin tendința către generalitate îndeplinește un rol creator, raționamentul inductiv putând fi de folos în activitatea de legiferare (în cazul când, spre exemplu, se trece de la examinarea unor fapte sociale particulare pentru a se generaliza în anumite legi), și

în activitatea de aplicare a dreptului (prin generalizare de la examinarea probelor la concluzii).

Giorgio del Vecchio susține că în calitate de mod particular de existență a *inducției* și *deducției* în cadrul cercetării juridice, *inducția* o găsim sub forma *metodei genetice* (ce poate fi utilizată la studiul originii dreptului) și a *metodei comparative* (ce ne oferă posibilitatea confruntării diferitor sisteme juridice) [8, p.43], iar *deducția*, ca mod de analiză rațională a condițiilor ce determină posibilitatea dreptului și a cunoașterii sale precum și a criteriului specificității dreptului și a întemeierii raționale a idealului de justiție. Ambele metode sunt utilizate pe larg în drept. În definirea logică a dreptului domină *deducția*, deoarece este nevoie de o analiză rațională pentru a cerceta condițiile ce determină posibilitatea dreptului și a cunoașterii sale. *Deducția* ne poate oferi posibilitatea de a găsi un criteriu despre ceea ce este dreptul cu scopul de a-l deosebi pe el de alte fenomene sociale, de morală, religie etc. *Metoda deductivă* poate fi utilizată și în cadrul domeniului deontologic ce studiază idealul suprem al dreptului. Studiind acest ideal, noi luăm în considerație un principiu de apreciere superioară faptului ce poate fi cunoscut prin rațiune. Observarea empirică, adică experiența, ne poate furniza numai exemple și fapte ce pot fi contrare sau pot coincide cu idealul. Ea ne arată ceea ce este, nu ceea ce trebuie să fie. Cu scopul de a obține un criteriu distinctiv a ceea ce trebuie să fie deontologic, este necesar de a apela la *deducție*, plecând de la autonomia subiectului, de la natura umană, pentru a aprecia după el faptele și, prin urmare, dreptul pozitiv. În domeniul fenomenologic al dreptului, unde se studiază evoluția istorică a dreptului, trebuie să prevaleze *metoda inductivă*, deoarece în cadrul lui se adună fapte, se examinează instituțiile juridice pozitive ale diferitor țări și popoare. Este evident că această cercetare empirică presupune anumite principii raționale, ca noțiunea dreptului, pentru a deosebi fenomenul juridic de celelalte fenomene sociale și noțiunea de cauză, pentru a afla legăturile istorice ale dreptului în dezvoltarea lui.

După cum am remarcat anterior, *metoda inductivă* se mai împarte în *metoda genetică*, ce studiază originile, și cea *comparativă*, ce confruntă diversele sisteme juridice existente la diferite popoare și în diferite state. *Metoda genetică* are scopul de a oferi posibilitatea de a dobândi o cunoaștere integrală a evoluției dreptului, iar *metoda comparativă* ne demonstrează că dreptul unui anumit popor reprezintă întotdeauna caractere unilaterale. Astfel, cercetarea istorică, efectuată prin intermediul *metodei genetice* și *metodei comparative* ne oferă posibilitatea de a confrunta drepturile diverselor popoare, straturile unui sistem juridic dat ce corespund diferitelor momente ale dezvoltării sale, adică istoria formațiunii sale. Pe baza acestor metode s-a ajuns la concluzia că spiritul uman este unul și urmează aceleași legi în dezvoltarea sa, deoarece au fost găsite aceleași instituții la popoare între care nu a existat niciodată vre-o relație reciprocă. Aceste popoare creează aceleași instituții, cu aceleași convingeri fundamentale, aceleași determinări și

aceeași procedură. Totodată, mai există și influențele comunicațiilor istorice între popoare, care oferă posibilitatea de a egaliza sistemele și prin care dreptul unui popor se poate transfera la altul, poate însuși adaptările potrivite. Toate aceste ne denotă că dreptul nu e numai un fenomen pur național, ci mai întâi de toate, un fenomen uman, universal.

Ne raliem opiniei lui I. Biriș care susține că în cadrul cercetării științifice contemporane cu greu se mai poate menține dihotomia clasică *deducție-inducție*. El remarcă că s-a observat că *deducția* și *inducția* nu sunt tipuri „pure”, că *inferența deductivă* nu poate fi redusă pur și simplu la operația de trecere de la general la particular, iar *inducția* la rândul ei, implică adesea operații deductive ca momente constitutive ei însăși [2, p.27]. În opinia lui, *abordarea combinată* (și deductivă și inductivă) este deosebit de utilă în cazul când analizăm diverse fenomene empirice, cum ar fi cele din domeniul dreptului. În cercetarea judecătorească judecătorul construiește faptele interpretând mărturiile, care exprimă o transducție. Acest demers presupune construcția unui fapt necunoscut plecând de la fapte cunoscute, însă această construcție este imposibilă fără recursul la principii ori idei generale. În cazul acestor transducții este mai importantă deseori concordanța faptelor, decât consecințele logic necesare. Cercetările juridice presupun în general existența a trei faze – explorativă, descriptivă și explicativă. În faza explorării se manifestă implicit specificul abordării combinate în conformitate cu care stabilirea unei concluzii nu trebuie făcută până când nu se întreprinde o explorare a realității avute în vedere.

Într-adevăr, după cum observă, pe bună dreptate I. Biriș, investigațiile juridice au demonstrat că „*metoda combinată* se dovedește a fi mai productivă pentru sfera dreptului, ea implicând, prin îmbinarea *deducției* și *inducției*, o legătură structurală, o interacțiune între aspectele teoretice și cele empirice, datul empiric dovedindu-se a avea semnificație numai dacă permite o anumită generalizare, iar aspectele teoretice sunt relevante și semnificative dacă permit verificarea empirică” [2, p.30].

O metodă fundamentală de cercetare care este de sorginte filosofică ce trebuie utilizată frecvent în cercetarea fenomenului dreptului este *metoda hermeneutică*. Metoda în cauză își trage obârșia, pe de o parte, dintr-o tradiție filologică, preocupată inițial de interpretarea operelor din culturile greacă și romană, iar pe de alta parte, dintr-o tradiție teologică, preocupată de explicarea cărților sfinte. Drept întemeietor al acestei metode este considerat filosoful german Friedrich Schleiermacher, apoi un alt filosof german Wilhelm Dilthey a avut o contribuție deosebită la afirmarea *hermeneuticii* prin susținerea că ea este specifică și aplicabilă tuturor științelor spiritului. Prin afirmarea *hermeneuticii* ca metodologie a devenit clară deosebirea dintre specificul metodologic al științelor naturii ce este centrat pe legăturile de tip cauzal și acela al științelor socio-umane și

istorice, inclusiv cele din domeniul dreptului, axate pe o înțelegere a scopurilor și finalităților.

Începând cu Fr. Schleiermacher, *hermeneutica* este considerată și în calitate de teorie a înțelegerii, care acoperă întreaga sferă a vieții spirituale (culturale și artistice). Pentru a se realiza o interpretare sau o înțelegere se constituie un „cerc hermeneutic”, care cuprinde o schemă de interrelații între: interpret și datele textului, alternanțele *tot-parte*, *analiză-sinteză*, *trecut-prezent*, *inducție-deducție*, precum și un complex de reguli și criterii de interpretare și înțelegere.

Metoda hermeneutică se fundează pe unele reguli de cercetare: a) surprinderea sensului unei acțiuni și a intențiilor ce stau la baza ei, ce presupun reconstituirea contextului în care a avut loc acțiunea respectivă; b) datorită aceluși „prealabil” existent în orice acțiune umană, metoda *hermeneutică* implică un demers circular în conformitate cu care „partea primește semnificație de la întreg și întregul de la parte”. Altfel spus, dacă vrem să reconstituim contextul, întregul, este necesar să facem apel la o serie de date particulare, la individual. Pe de altă parte, individualul, partea, nu pot fi explicate fără a face apel la context, la întreg. Adică individualul se explică în funcție de context.

Metoda hermeneutică, în ipostază de teorie generală a interpretării, se instituie, așadar, printr-un demers fenomenologic, căruia îi este subordonată o explicitare inițială a datului sau faptului de realitate, dar se realizează printr-o deschidere *comprehensivă* (motivată psiho-social și spiritual de trăirea comunitară și istorică a individului în ipostaza de subiect), rezultată însă din exercitarea unui examen critic mijlocit de limbaj (prin intermediul căruia cunoștințele obținute de subiect sunt racordate la criteriul obiectivității, reclamat de contextul comun de experiență a colectivității din care face parte subiectul).

În tradiția de concepere a *hermeneuticii* a lui W. Dilthei, accentul este pus pe relația dintre *parte și întreg*, dintre *eveniment și context*. Relația în cauză este importantă și pentru studiul acțiunilor și faptelor din sfera juridicului, deoarece în mod frecvent, pentru a înțelege și a explica acțiunile unui individ, pentru a înțelege determinativele „just” sau „injust”, „drept”, trebuie, în mod obligatoriu, să le aplicăm la o activitate (acțiune). În aselași timp, este absolut necesar să cunoaștem și contextul în care această acțiune s-a produs. Având în vedere că științele juridice sunt științe ale acțiunii umane, metoda hermeneutică face eforturi pentru a da răspuns la următoarele întrebări: a) cum s-a desfășurat acțiunea în realitate?; b) ce intenții a avut cel care a acționat?; d) acțiunea și intențiile care stau la baza ei sunt raționale, adică sunt adecvate situației respective? [9, p.110]. Dacă la primele două întrebări este chemat să dea un răspuns specialistul din domeniul jurisprudenței, ultima întrebare ține de domeniul *Filosofiei dreptului*.

O mare însemnătate în investigarea problemelor științifice ale dreptului o are și *metoda comprehensivă*, deoarece interpretarea ca demers hermeneutic vizează și înțelegerea proceselor și fenomenelor sociale. Diferența dintre *hermeneutică* și

comprehensiune constă în aceea că în cazul *hermeneuticii*, accentul cade pe interpretare, pe un demers ce se vrea mai neutru, obiectiv și controlabil, iar în cazul *comprehensiunii* accentul este pus adesea pe subiectivitatea înțelegerii, a trăirii actului, pe o dimensiune psihologizantă [2, p.36]. O altă deosebire dintre ele, constă în faptul, că în timp ce *hermeneutica* vizează în principal planul epistemologic, *comprehensiunea* ne trimite mai degrabă la planul ontologic, la structura actului de înțelegere.

Comprehensiunea reprezintă, așadar, o cale de acces la psihismul celui ce acționează, fiind, prin urmare, o înțelegere aparte a actelor și acțiunilor umane, înțelegere de care are nevoie și știința juridică ca una din științele ce se ocupă de comportamentul uman. Totodată, în cercetarea contemporană a devenit tot mai evidentă încercarea de a privi explicația și *comprehensiunea* ca demersuri complementare, nu exclusive. Pentru că, pe de o parte, atunci când înțelegerea (*comprehensiunea*) nu se poate realiza în bune condiții, se recurge la explicație pentru a face înțelegerea mai clară. Pe de altă parte, nu există explicație care să nu se desăvârșească prin *comprehensiune*.

Nu putem să finalizăm prezentarea metodelor *Filosofiei dreptului*, care au o importanță primordială în procesul cercetării esenței statului și dreptului, fără să evidențiem însemnătatea *metodei sistemico-structurale*, propusa *Filosofiei* de filosoful austriac Ludwig von Bertalanffy. *Abordarea sistemică* este una din metodele cunoașterii științifice contemporane care a apărut pe arena științifică și a început să fie utilizată intensiv doar la mijlocul sec. al XX-lea. Prin *abordare sistemică* se înțelege o orientare metodologică în știință care urmărește scopul de a elabora metode de cercetare și de construire a obiectelor cu organizare complexă, adică a sistemelor de diferite tipuri și clase. În metodologia cercetărilor sistemice un rol important îl joacă noțiunile de sistem, element, structură, conexiune, întreg, parte, funcție, ierarhie, mediu. Metoda în cauză este utilă *Filosofiei dreptului* și științelor juridice particulare pentru capacitatea acesteia de a evidenția caracterul sistemic al realităților juridice, relațiile dintre părțile componente ale sistemelor juridice, precum și structuralitatea și comunicabilitatea dreptului, atât sub aspect diacronic (în evoluție sa istorică), cât și sub aspect sincron (în procesul răspândirii lui regionale și globale).

Metodologia sistemică constituie un factor de ordonare și sistematizare în conglomeratul cunoștințelor juridice, permite structurarea acestora. Această metodologie are o mare importanță la studierea sistemului dreptului atât din punct de vedere teoretic, cât și practic, întrucât ajută organele competente ale statului și persoanele cu funcții de răspundere să depisteze și să înlăture lacunele în drept în procesul elaborării și perfecționării dreptului [a se vedea: 10, p.125].

În concluzie, trebuie să reiterăm că cunoașterea și utilizarea în procesul cercetărilor din cadrul științelor juridice a metodologiei create de *Filosofia dreptului* poate avea o influență benefică asupra acestor investigații, pe motiv că ea

oferă o viziune panoramică asupra dreptului, poate să stabilească finalitățile activității juridice, să deosebească sursele specifice ale dreptului, metodele proprii științelor juridice.

Bibliografie:

1. Aramă, E.; Ciobanu, R. *Metodologia dreptului: (Sinteze pentru seminar)*. Chișinău: CEP USM, 2011. – 166 p.
2. Biriș, I. *Valorile dreptului și logica intențională*. Arad: Ed. Servo-Sat, 1996. – 209 p.
3. Capcelea, V. *Rolul filosofiei dreptului în pregătirea specialiștilor în domeniul jurisprudenței*. В: „Правовые Реформы в Молдове, Украине, Грузии в контексте евроинтеграционных процессов”, Международная Научно-Практическая (1; 2014) Кишинэу). Международная научно-практическая конференция „Правовые Реформы в Молдове, Украине, Грузии в контексте евроинтеграционных процессов”, 7-8 нояб. 2014 г. /орг. ком.: Бужор В. [и др.]. Кишинев: Б. и., 2014 (Tipogr. „Cetatea de Sus”. Ч 1 – 2014, с. 8-10.
4. Capcelea, V. *Filozofia juridică: man. pentru instit. de învăț. superior*. Chișinău: Ed. Arc, 2011.- 438 p.
5. Craiovan I. *Metodologia juridică*. București: Ed. Universul Juridic, 2005. - 268 p.
6. Craiovanu, I. *Un posibil ghid pentru cercetarea științifică în domeniul dreptului*. Suport. București: Ed. Pro Universitaria, 2013. – 294 p.
7. Craiovan, I. *Filosofia dreptului sau dreptul ca filosofie*. București: Ed. Universul juridic, 2010. -552 p.
8. Giorgio del Vecchio. *Lecții de filosofie juridică*. București: Ed. Europa Nova, 1995. – 352 p.
9. Marga, A. *Introducere în metodologia și argumentarea filosofică*. Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 1992. – 194 p.
10. Țapoc, V.; Capcelea, V. *Cercetarea științifică*. Chișinău: Ed. Arc, 2008. – 312 p.
11. Villey M. *Philosophie du droit*. Tome I. Paris: Dalloz, 1982. - 282 p.
12. Мохоря, Е. *Философия права: учебное пособие для студентов юрид. фак.: в 3 ч. Часть 1*. Бэлць: Ed. Presa universitară bălțeană, 2002. - 86 с.
13. Тихонравов, Ю.В. *Основы философии права*. Москва: «Вестник», 1997. - 608 p.